

Zaniedbanie jako forma krzywdzenia dzieci i młodzieży

Magdalena Arczewska

Institut Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego

Celem artykułu było wykazanie, że zaspokojenie potrzeb dziecka jest istotnym elementem wpływającym na kształtowanie jego dobra i zapewnienie bezpiecznego rozwoju. W tym celu autorka odwołuje się do wyników badań własnych dotyczących analizy pola semantycznego pojęcia dobra dziecka. Ich rezultatem było ujawnienie zasobów wiedzy przypisanych do poszczególnych ról zawodowych i zbadanie zinternalizowanych w nich znaczeń (zarówno konotacyjnych – zwykle oczywistych, jak i denotacyjnych – często nieoczywistych, a nawet nieuświadomianych). Badania prowadzono z udziałem przedstawicieli wybranych zawodów działających na rzecz dzieci i pracujących z nimi – sędziów rodzinnych, kuratorów, pracowników socjalnych, asystentów oraz przedstawicieli NGO. Jednocześnie autorka stawia tezę, że niezaspokojenie potrzeb materialnych związanych z ubóstwem, o których mowa w artykule, nie jest zjawiskiem, które prowadzi do umieszczania dzieci poza rodziną. W opinii autorki zaniedbywanie różnorodnych potrzeb dzieci jest skutkiem nawarstwienia wielu sprzężonych ze sobą problemów występujących w rodzinie, takich jak uzależnienie, przemoc czy niezaradność w sprawach opiekuńczych. Jednocześnie autorka zauważa, że chociaż regulacje prawne dotyczące wsparcia materialnego rodzin są pożądane, to nie rozwiążą problemów związanych z zaniedbywaniem potrzeb psychicznych i emocjonalnych małych dzieci.

SŁOWA KLUCZOWE:

ZASPOKAJANIE POTRZEB, DOBRO DZIECKA, UBÓSTWO

Rodziny z dziećmi na utrzymaniu są wciąż najliczniejszą grupą odbiorców świadczeń z systemu pomocy społecznej. Jak wynika z danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS), w 2018 r. ponad 64% ogólnej liczby beneficjentów (na wsi blisko 70%) stanowiły osoby w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym mobilnym, a więc najczęściej członkowie gospodarstw rodzinnych z dziećmi na utrzymaniu. Spośród rodzin pobierających w 2017 r. zasiłek rodzinny blisko 42% stanowiły rodziny z dwojgiem dzieci na utrzymaniu, 34,4% – z jednym dzieckiem, blisko 17% – z trojgiem dzieci, a 6,8% – z czwórką dzieci (GUS, 2018a).

Jednocześnie jak wskazują wyniki badania GUS, w 2018 r. w porównaniu z rokiem 2015 nastąpił spadek zasięgu wszystkich form ubóstwa. Najwyraźniejszą poprawę odnotowano w przypadku ubóstwa warunków życia. W tym ujęciu ubogim jest każdy, kogo dochód był niższy niż 60% średniej dla całego kraju – tu nastąpił spadek o ok. 4%. Z kolei zasięg ubóstwa braku równowagi budżetowej, który oznacza, że gospodarstwo domowe nie ma wystarczających środków, by opłacić wszystkie niezbędne wydatki (wówczas zalega z płatnościami lub korzysta z pożyczek, by je pokryć), zmniejszył się o 3%. W świetle tych badań najmniejsze zmiany zaobserwowano w odniesieniu do relatywnego ubóstwa dochodowego. W 2018 r. granica ubóstwa dochodowego dla gospodarstwa jednoosobowego wyniosła 1280 zł, a dla gospodarstwa domowego złożonego z dwóch osób dorosłych i dwojga dzieci do lat 14 – 2688 zł. Obecnie zgodnie z tą miarą ubogich jest 13,2% gospodarstw domowych w porównaniu z 14,4% w roku 2015. Trzeba podkreślić, że nastąpił też spadek zasięgu ubóstwa wielowymiarowego, odzwierciedlającego współwystępowanie wszystkich uwzględnianych form ubóstwa (w 2015 r. problem ten dotyczył co 30. gospodarstwa domowego w Polsce, w 2018 r. co 50.; GUS, 2018b).

Z pewnością jednym z elementów wpływających na spadek zasięgu wszystkich form ubóstwa jest świadczenie wychowawcze wprowadzone mocą przepisów Ustawy z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (program Rodzina 500+). Program tych świadczeń funkcjonuje niezależnie od dotychczasowych instytucji wsparcia rodzin, takich jak system świadczeń rodzinnych i ulga podatkowa. Jak wynika z analizy Brzezińskiego i Najsztuba (2018), do najuboższych 20% gospodarstw domowych trafia 42% całkowitego wsparcia finansowego w ramach programu Rodzina 500+. Wyższe korzyści dochodowe w wymiarze absolutnym dla gospodarstw z dolnych części rozkładu dochodów ekwiwalentnych wynikają zarówno z koncentracji rodzin z większą liczbą dzieci w dolnej części rozkładu dochodów, jak i z kryterium dochodowego ograniczającego uprawnienia do świadczenia wychowawczego na pierwsze dziecko w zamożniejszych rodzinach. Z kolei do gospodarstw domowych należących do najbogatszych 40% trafia 5,1 mld zł rocznie,

czyli 20,5% całkowitego wsparcia w ramach programu Rodzina 500+ (Brzeziński, Najsztub, 2018).

Celem tego artykułu było wskazanie, jak istotnym elementem wpływającym na zabezpieczenie najlepszego interesu dziecka jest zaspokojenie jego potrzeb (w szerokim rozumieniu). W tym celu autorka odwołała się do wyników badań, które przeprowadziła jesienią 2015 r. W artykule wykorzystano ilustracyjną część materiału, który stanowił podstawę innych publikacji (Arczewska, 2017, 2018). Jednocześnie autorka stawia tezę, że niezaspokojenie potrzeb materialnych związanych z ubóstwem, o których mowa będzie w dalszej części analizy, nie jest (i nie było) zjawiskiem, które prowadzi do umieszczania dzieci poza rodziną.

POTRZEBY I DEPRYWACJA POTRZEB

W piśmiennictwie psychologicznym można wyróżnić potrzeby podstawowe, które wynikają z biologicznych funkcji organizmu, i potrzeby pochodne, stanowiące środki do zaspokajania potrzeb podstawowych (Ruszkowska, 2013). Jedną z najbardziej znanych klasyfikacji potrzeb przedstawia w formie hierarchicznej Maslow, dzieląc potrzeby na podstawowe i wyższe. Warto też zwrócić uwagę na klasyfikację Kocowskiego, który wyróżnia potrzeby: egzystencjalne, prokreacji i rozwoju, funkcjonalne, społeczne oraz psychiczne. Jedną z kluczowych potrzeb psychologicznych człowieka jest potrzeba bliskości z innymi ludźmi (afiliacji), czyli potrzeba tworzenia i utrzymywania długotrwałych pozytywnych interakcji. Podstawą potrzeby kontaktu są doświadczenia emocjonalne w relacji dziecka z matką i innymi osobami bliskimi, a w późniejszym życiu także z dalszym otoczeniem. Długi okres niemowlęcej zależności wzmacnia więzi społeczne. Przywiązanie między rodzicem a dzieckiem oraz jego relacje z osobami bliskimi są matrycą późniejszych relacji i przekonań dziecka. Z punktu widzenia rodzica budowanie przywiązania wymaga wykorzystania umiejętności dotyczących relacji z drugą osobą i związanych ze sprawowaniem opieki. Wiele z tych umiejętności rodzice przejmują automatycznie od własnych rodziców, innych uczą się, pozbywając się niekorzystnych nawyków i postaw. Dzieci są narażone na liczne sytuacje, które grożą im zerwaniem przywiązania lub uniemożliwiają jego powstanie, są to np. rozstanie z rodzicami, nadużycia seksualne, przemoc fizyczna, uzależnienie rodzica czy rodziców od alkoholu lub narkotyków, pobyt dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej czy uniemożliwiająca kontakt hospitalizacja dziecka lub rodzica. Deprywacja dziecięcej potrzeby przywiązania z powodu odrzucenia przez najbliższe osoby może sprawić, że dziecko stanie się lęклиwe, skłonne do wycofania i izolacji (Gray, 2015). Emocje powstają na bazie relacji społecznych i są

przebiegiem socjalizacji. Podczas rozwoju emocjonalnego dziecka osoby wchodzące z nim w interakcje komunikują mu właściwe emocje. W ten proces najbardziej zaangażowani są rodzice i inni członkowie rodziny, ale także świat rówieśników i dorośli, np. nauczycieli (Saarni, 2005).

Dzięki doświadczeniu praktyków specjalizujących się w pracy z rodziną i z dzieckiem oraz prowadzonym w tym obszarze badaniom naukowym możliwe jest wyodrębnianie czynników, których występowanie w danej rodzinie zwiększa ryzyko zaistnienia w niej krzywdzenia dziecka. Spośród różnych istotnych czynników ryzyka krzywdzenia dzieci udało się wyodrębnić cztery najpowszechniej współwystępujące i potencjalnie prowadzące do przemocy. Są to: uzależnienia, choroba psychiczna rodzica, przemoc domowa i problemowe zachowania dziecka. Możliwe jest także pogrupowanie czynników ryzyka w kilka głównych kategorii: czynniki związane z dzieckiem, czynniki rodzinne i czynniki środowiskowe. Czynniki związane z dzieckiem to cechy charakteryzujące fizyczne i psychiczne funkcjonowanie dziecka mogące wpływać na sposób wchodzenia przez nie w interakcje z najbliższym otoczeniem i tworzone przez nie relacje, np. niepełnosprawność dziecka, choroba przewlekła, wiek i płeć (ofiarami krzywdzenia częściej są dzieci młodsze oraz częściej dziewczynki niż chłopcy). Z kolei czynniki rodzinne to cechy charakteryzujące funkcjonowanie systemu rodzinnego dziecka, np. konflikty, stała nieobecność jednego z rodziców czy uzależnienia w rodzinie. Trzeba podkreślić, że zaburzenia w zachowaniu u dzieci z rodzin alkoholowych charakteryzują się szczególną trwałością i znacznym zróżnicowaniem, w zależności od środowiska społecznego dziecka i stosunku do niego osób dorosłych. Przejawy tych zaburzeń powstają w bezpośrednim związku z wiekiem dziecka, jego ogólnym stanem zdrowia i indywidualnymi cechami osobowości. Decydującą rolę w etiologii zaburzeń osobowości u tej kategorii dzieci odgrywiają sytuacje konfliktowe, które dziecko przeżywa w traumatyzującej atmosferze domu rodzinnego. U małych dzieci pochodzących z rodzin alkoholowych można zaobserwować wiele symptomów świadczących o istniejącym problemie, takich jak chroniczne zmęczenie i ospałość, nawracające koszmary senne i bezsenność. Nieustanny stres, presja i obciążenie emocjonalne powodują, że u dzieci pojawiają się różne problemy natury psychologicznej. Zaburzenia te dotyczą przede wszystkim więzi i poczucia tożsamości (Zagała, 2013).

Wreszcie, czynniki środowiskowe odnoszą się do sytuacji społecznej rodziny, a także do cech środowiska, w którym ona funkcjonuje. Do głównych takich czynników należy izolacja i deprivacja społeczna. Izolacja społeczna rodziny – rozumiana jest jako nieistniejące lub ubogie relacje z otoczeniem, rzadkie kontakty z osobami, grupami czy instytucjami – jest cechą wspólną wielu rodzin, w których występują

przemoc domowa i krzywdzenie dzieci. Deprywacja społeczna odnosi się z kolei do sytuacji funkcjonowania rodziny w warunkach ograniczonych możliwości zaspokajania jej różnego rodzaju potrzeb: materialnych, zdrowotnych czy relacji społecznych (Izdebska, Lewandowska, 2012).

METODOLOGIA BADAŃ

Zakres zrealizowanych badań własnych był szeroki. W ich toku przeprowadzono łącznie 81 wywiadów pogłębionych z przedstawicielami służb społecznych – zawodów pomocowych:

- sędziami rodzinnymi (S),
- kuratorami zawodowymi (K),
- asystentami rodziny (A),
- pracownikami socjalnymi (PS),
- przedstawicielami organizacji pozarządowych działających na rzecz dziecka i rodziny (organizacji sprofilowanych [OP], czyli organizacji, których głównym celem statutowym jest wspieranie dziecka i rodziny w sytuacji kryzysowej oraz pomoc dla dzieci umieszczonych poza rodziną; organizacji animacyjnych [OA], czyli organizacji o różnorodnych celach statutowych, m. in. działające na rzecz dzieci i młodzieży lub wspomagające rodzinę poprzez organizowanie czasu wolnego dla dzieci lub wspierające dzieci i rodziny ze względu na określone potrzeby, takie jak niepełnosprawność).

Z punktu widzenia tego artykułu najistotniejsze są wyniki związane z wykorzystaniem metody analizy pola semantycznego pojęcia *dobra dziecka*. Kłosiński (1994) definiuje pojęcie *pola semantycznego* jako „sieć jego powiązań z innymi słowami, wyrażeniami, zwrotami i pojęciami występującymi w analizowanym tekście, umożliwiając odczytanie jego pełnego znaczenia lub zespołu znaczeń, w jakich zostało ono użyte” (s. 151). Na potrzeby tego artykułu analizę ograniczono do wybranych kategorii sieci ekwiwalentów (wyrażeń, które mogą zastępować podmiot, gdyż wskazują na pojęcia z nim tożsame) pojęcia *dobra dziecka* oraz wybranych kategorii sieci opozycji (powiązania negatywne).

ZASPOKAJANIE POTRZEB ORAZ EMOCJE I WIĘZI JAKO ELEMENTY DOBRA DZIECKA NA PRZYKŁADZIE ANALIZY SIECI EKWIWALENTÓW POLA SEMANTYCZNEGO POJĘCIA DOBRA DZIECKA

W sieci ekwiwalentów pojęcia dobra dziecka wyodrębniono kilka kategorii wyrażen z uwagi na ich specyfikę i częstość występowania. Dalsza analiza prezentuje wyniki odnoszące się do zestawienia sieci ekwiwalentów pojęcia dobra dziecka z uwzględnieniem kategorii *Zaspokajanie potrzeb* oraz *Emocje i więzi* dla wszystkich grup respondentów. Wskazano w niej przykłady obrazujące podobieństwa i różnice występujące w zakresie tych kategorii między poszczególnymi grupami respondentów.

Tabela 1

Zestawienie sieci ekwiwalentów pojęcia dobra dziecka z uwzględnienie wyodrębnionych kategorii dla poszczególnych grup respondentów

Kategoria		S	K	PS	A	OP	OA	Ogółem	
								LB	%
<i>Prawne zabezpieczenie interesów dziecka</i>	LB	39	34	55	26	14	3	171	
	%	23	20	32	15	8	2		39
<i>Zaspokajanie potrzeb</i>	LB	45	10	29	6	11	2	103	
	%	44	10	27	6	11	2		23
<i>Prawo do kontaktów z bliską osobą</i>	LB	36	6	11	0	12	2	67	
	%	54	9	16	0	18	3		16
<i>Emocje i więzi</i>	LB	15	3	15	8	17	4	62	
	%	24	5	24	14	27	6		14
<i>Pełnienie funkcji ochronnej</i>	LB	5	1	5	3	4	0	18	
	%	28	5	28	17	22	0		4
<i>Powrót do środowiska rodzinnego</i>	LB	0	5	8	4	0	0	17	
	%	0	29	48	23	0	0		4
Ogółem		140	59	123	47	76	11	438	100

LB – liczba bieżąca.

Źródło: opracowanie własne.

Zaspokajanie potrzeb jako kategoria wyodrębniona w zestawieniu sieci ekwiwalentów pojęcia dobra dziecka dla wszystkich grup respondentów otrzymała 23% wskazań. W tej kategorii frekwencje wyrażen w poszczególnych środowiskach

zawodowych rozkładały się nierównomiernie. Najwięcej – bo 44% – ekwiwalentów zaliczonych do tej kategorii przypisano sędziom rodzinnym. Drugą co do liczebności grupą odwołującą się do tej kategorii byli pracownicy socjalni – 27% wskazań. W badanych środowiskach przedstawiciele sprofilowanych organizacji społecznych, kuratorów rodzinnych oraz asystentów rodziny otrzymano zbliżone wyniki – odpowiednio, 11%, 10% i 6% – w odniesieniu do wszystkich grup respondentów. Najmniej – bo jedynie 2% – wskazań dla tej kategorii otrzymano wśród przedstawicieli organizacji animacyjnych. Jak można to wyjaśnić? Otóż ustalenie „zaspokojenia potrzeb” dziecka stanowi kluczowe zadania sędziego rodzinnego w ramach prowadzonego postępowania. Jeśli dodać do tego kluczowe znaczenie zasady „dobra dziecka” w postępowaniu przed sądem opiekuńczym, która wpisana jest do Konstytucji oraz Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, to jasna staje się przyczyna znaczenia tego obszaru w metodyce działania sędziego rodzinnego. Wysoką frekwencję w środowisku badanych pracowników socjalnych można wyjaśnić szeroko zakreśloną rolą i zadaniami pracownika socjalnego, o których mowa w art. 119 ustawy o pomocy społecznej. Długoterminowe oddziaływanie pracownika socjalnego na podopiecznych sprzyja ich uwrażliwieniu na kwestie zaspokajania potrzeb dzieci w środowisku rodzinnym. Niską frekwencję w grupie badanych przedstawicieli animacyjnych organizacji społecznych można natomiast wyjaśnić, odnosząc się do ich ograniczonego kontaktu z rodziną (lub całkowitym brakiem tego kontaktu) oraz braku uprawnień i narzędzi mających na celu diagnozowanie potrzeb dziecka. Organizacje te w ramach swoich zadań statutowych zwykle organizują czas wolny dla dzieci, zatem nie obiektywizują wiedzy i znaczeń z tego zakresu.

W ramach obszernej kategorii *Zaspokajanie potrzeb* wskazano na pojęcia składające się na zaspokojenie podstawowych potrzeb dziecka, ale także potrzeb psychicznych, społecznych i emocjonalnych adekwatnych do jego sytuacji zdrowotnej oraz rozwojowej, np. *znakomita opieka nad dzieckiem, uczestniczenie w terapiach, prawo dziecka do poznania biologicznych rodziców* (sędziowie rodzinni), *opiekowanie się dzieckiem, pomoc w odrabianiu lekcji, zabawa z dziećmi* (kuratorzy rodzinni), *szczęśliwe dzieci, umyte dzieci, dopilnowane dzieci* (pracownicy socjalni), *bezpieczeństwo dzieci, dbanie o dzieci, opiekowanie się dziećmi przez ojca* (asystenci rodziny), *spacerowanie z dziećmi, zaspokajanie potrzeb dziecka* (przedstawiciele sprofilowanych organizacji społecznych), *prowadzenie dziewczynki od jednego do drugiego lekarza przez ojca oraz koncentrowanie się na dziecku przez matkę* (przedstawiciele animacyjnych organizacji społecznych).

W tym miejscu należy podkreślić, że pracownicy socjalni i asystenci rodziny, a także kuratorzy rodzinni, wskazywali w zdecydowanej większości na zaspokajanie podstawowych potrzeb. W ich wypowiedziach pojawiały się zatem takie wyrażenia jak:

zabezpieczone potrzeby bytowe dzieci, zakup leków dla dzieci, najedzone dzieci (pracownicy socjalni), bezpieczne dzieci, czyste dzieci, najedzone dzieci (asystenci rodziny), zadbane dzieci, najedzone dzieci i ubrane dzieci (kuratorzy rodzinni). Częsty kontakt przedstawicieli służb społecznych oraz kuratorów z rodziną i ich obecność w środowisku zamieszkania podopiecznych powoduje, że zwracają oni szczególną uwagę na zabezpieczenie podstawowych potrzeb i przez ich pryzmat oceniają sytuację dziecka. Pozyskiwanie informacji na ten temat ma niemalże charakter nieprzerwanego procesu. Podstawowym celem udzielonego wsparcia jest bowiem zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego. Ważne jest także to, że wiele stosowanych przez przedstawicieli badanych służb wyrażań miało charakter przeczeń (*niegłodne dzieci, niezmarznięte dzieci*) lub wskazywało na wcześniej występujący problem (*odwzawione dzieci, zaleczone dzieci*) – kontekst ich użycia wskazywał na to, że „norma” w rodzinach objętych wsparciem jest jednak sytuacja, w której dzieci są zaniedbane: głodne, brudne i chorujące.

Z kolei *Emocje i więzi* jako kategoria wyodrębniona w zestawieniu sieci ekwiwalentów pojęcia dobra dziecka dla wszystkich grup respondentów otrzymała 14% wskazań. W kategorii tej frekwencje wyrażań rozłożyły się równomiernie w grupie sędziów rodzinnych (24%), pracowników socjalnych (24%) oraz przedstawicieli sprofilowanych organizacji społecznych (27%). W badanym środowisku asystentów rodziny odnotowano 14% wskazań w odniesieniu do wszystkich grup respondentów. Kuratorom rodzinnym przypisano 5% wskazań, a 6% pochodziło od przedstawicieli organizacji animacyjnych. Kategoria ta jest reprezentowana we wszystkich środowiskach zawodowych objętych badaniem, co jest wynikiem społecznej obiektywizacji wiedzy. To, że sędziowie rodzinni, pracownicy socjalni i przedstawiciele sprofilowanych organizacji społecznych tak często wskazują na pojęcia dotyczące emocji i więzi, wynika ze specyfiki ich pracy. Praca sędziego rodzinnego, podobnie jak praca psychologa, to zawód szczególny, bo dotyczący ludzkich emocji. Z kolei pracownik socjalny, udzielając wsparcia swoim podopiecznym, ma wgląd w ich życie oraz relacje i więzi występujące w rodzinie. Zebrane wyrażenia nie różnicują badanych środowisk zawodowych w tej kategorii. Respondenci zwracali uwagę na emocje i pozytywne relacje dziecka z osobami bliskimi jako na podstawę dobra dziecka. W tej kategorii pojawiały się zatem następujące wyrażenia: *łęk matki o syna, miłość do dziadka, miłość do ojca* (sędziowie rodzinni), *wieź rodziców z dziećmi, przytulanie* (kuratorzy rodzinni), *silne więzi; więzi emocjonalne w rodzinie; potrzeby emocjonalne* (pracownicy socjalni), *bardzo silna wieź chłopca z matką, miłość do ojca, więzi z rodzicami* (asystenci rodziny), *przytulanie się, silne relacje, ogromna potrzeba bliskości z matką* (przedstawiciele sprofilowanych organizacji społecznych), *miłość do dzieci i szacunek do dzieci* (przedstawiciele animacyjnych organizacji społecznych).

NIEZASPOKOJENIE POTRZEB DZIECKA JAKO PRZYKŁAD ANALIZY SIECI OPOZYCJI POŁA SEMANTYCZNEGO POJĘCIA DOBRA DZIECKA

Także w sieci opozycji pojęcia dobra dziecka wyodrębniono kilka kategorii wyrażań z uwagi na ich specyfikę i częstość występowania, jednak w przedstawionej niżej analizie skupiono się na prezentacji wyników odnoszących się do kategorii niezaspokojenia potrzeb.

Tabela 2

Zestawienie sieci opozycji pojęcia dobra dziecka z uwzględnieniem wyodrębnionych kategorii dla poszczególnych grup respondentów.

Kategoria		S	K	PS	A	OP	OA	Ogółem	
								LB	%
Niezaspokojenie potrzeb dziecka	LB	51	37	151	57	22	15	333	
	%	15	11	45	17	7	4		42
Przemoc	LB	22	21	26	20	39	5	133	
	%	16	16	20	15	29	4		17
Uzależnienie rodzica/opiekuna	LB	5	21	51	34	8	5	124	
	%	4	17	41	27	7	4		16
Brak kontaktu z osobą bliską	LB	33	12	8	8	7	1	69	
	%	48	17	11	11	10	1		9
Nieodpowiednie traktowanie	LB	10	22	10	13	10	0	65	
	%	15	34	15	20	15	0		8
Brak stabilizacji	LB	13	4	4	2	6	2	31	
	%	42	13	13	6	20	6		4
Procedura prawna	LB	13	1	2	0	1	0	17	
	%	76	6	12	0	6	0		2
Kwestionowanie orzeczenia sądu	LB	0	3	12	0	2	0	17	
	%	0	18	71	0	12	0		2
Ogółem		147	121	264	134	95	28	789	100

LB – liczba bieżąca.

Źródło: opracowanie własne.

Kategoria *Niezaspokojenie potrzeb dziecka* była najliczniej reprezentowaną kategorią wyrażań w sieci opozycji. Ma ona łącznie aż 42% wskazań. Niezaspokojenie

potrzeb dziecka stanowi zatem sytuację, z którą mają do czynienia przedstawiciele wszystkich badanych środowisk zawodowych. Jak wynika z tabeli zawierającej dane porównawcze dla poszczególnych grup respondentów, najliczniej ta kategoria była prezentowana w wypowiedziach pracowników socjalnych (45%). W grupie asystentów stanowiła 17% wskazań, w grupie sędziów rodzinnych – 15%, a w grupie kuratorów – 11%. Najmniej licznie była prezentowana w wypowiedziach przedstawicieli obu typów organizacji społecznych – u przedstawicieli organizacji sprofilowanych stanowiła 7% wskazań, a przedstawicieli organizacji animacyjnych – 4% z nich. Jeśli chodzi o wyrażenia zebrane w tej kategorii, to przedstawiciele wszystkich środowisk wskazywali na to, że opozycją dobra dziecka jest niezaspokajanie jego potrzeb zarówno fizjologicznych, jak i psychicznych, np. *brak jedzenia, brak zasad higieny, zaniedbywanie dzieci, śmierdząca dziewczynka, brak uwagi dla dziecka i brak czasu dla dzieci*. Wskazywano także na pojęcia odnoszące się do niezaspokojenia potrzeb emocjonalnych. Respondenci wskazywali tu na różne sytuacje, m.in. *brak zainteresowania dzieckiem przez rodziców, np. niewidzenie dziecka, niezajmowanie się chłopcem przez matkę, pozostawianie dzieci samych, brak opieki matki, brak chęci do wychowywania dziecka przez matkę, czy też zaprzestanie odwiedzania dziecka umieszczonego w placówce opiekuńczo-wychowawczej przez rodzica czy rodziców lub oszukiwanie dziecka przez rodzica bądź rodziców, że podejmują oni działania mające na celu powrót dziecka do rodziny: karmienie Zosi przez matkę opowieścią, że wróci, czy odczuwanie przez córkę bycia zdradzaną przez matkę*.

Wyodrębnione w tej kategorii wyrażenia wskazują także na opozycję odnoszącą się do niezabezpieczania potrzeb zdrowotnych, np. *wszawica dzieci, nieszczepienie dzieci, grzybica dzieci, chorowanie na świerzb przez dzieci czy medyczne zaniedbanie dzieci*. Odnotowane pojęcia wskazują także na problem niezabezpieczenia potrzeb związanych z zamieszkiwaniem w odpowiednich warunkach, np. *brak łazienki, złe warunki mieszkaniowe, straszne warunki i strasznie zimno*. Wreszcie, w kategorii *Niezaspokojenie potrzeb dziecka* licznie we wszystkich grupach badanych występowały wyrażenia wskazujące na niezaradność opiekuńczo-wychowawczą rodziców lub rodzica, która prowadzi do zaniedbywania potrzeb dziecka, np. *niezaradność ojca, nieudolność ojca, niewydolność rodziców, nieogarnięcie matki i niewydolność wychowawcza matki*.

PODSUMOWANIE

Przeżycia okresu dzieciństwa mają ogromne znaczenie dla przyszłego życia człowieka, jego rozwoju i umiejętności nawiązywania bliskich relacji z innymi. W dzieciństwie

kształtuje się osobowość, emocjonalność i style zachowania, a także równowaga między bliskością i samodzielnością. Zaprezentowane w artykule wyniki badania wskazują, że zaspokajanie potrzeb dziecka stawia kluczowy, choć nie jedyny, element kształtowania jego dobra (dbania o jego najlepszy interes). Potrzeby te rozumiane muszą być szeroko – jako potrzeby materialne, psychiczne, społeczne i emocjonalne adekwatne do sytuacji zdrowotnej oraz rozwojowej dziecka.

W opinii autorki zaniedbywanie różnorodnych potrzeb dzieci jest skutkiem narastania wielu sprzężonych ze sobą problemów występujących w rodzinie, takich jak uzależnienie, przemoc czy niezaradność w sprawach opiekuńczych. Gdy te problemy sprzęgają się, wystąpienie ubóstwa wydaje się nieuniknione. Wówczas też rodzina staje się podmiotem zainteresowania licznych służb społecznych i podmiotów wspierających jej funkcje opiekuńcze oraz wychowawcze. Wskazana we wstępie zmiana warunków życia ludności związana z ograniczeniem zasięgu ubóstwa w Polsce w ostatnich kilku latach nie oznacza, że problem zaniedbywania potrzeb można uznać za rozwiązany. Należy pamiętać, że deprivacja potrzeb ma szeroki wymiar, także pozamaterialny. Regulacje prawne dotyczące wsparcia finansowego rodzin nie rozwiążą problemów związanych z zaniedbywaniem potrzeb psychicznych i emocjonalnych małych dzieci, choć mogą doraźnie rozwiązać problem braku zabezpieczenia potrzeb podstawowych – materialnych. Tu jednak pojawia się kolejna wątpliwość. Otóż wpływ świadczenia wychowawczego w ramach programu Rodzina 500+ na nierówności dochodowe może być ograniczony w dłuższym okresie, jeżeli zrealizują się negatywne konsekwencje tego programu dla aktywności rodziców na rynku pracy. W gospodarstwach, które zostałyby dotknięte tym problemem, dochody z pracy mogą zostać obniżone, co będzie sprzyjało zwięższeniu rozwarstwienia w społeczeństwie.

E-mail autorki: m.m.arczewska@uw.edu.pl.

BIBLIOGRAFIA

- Arczewska, M. (2017). *Dobro dziecka jako przedmiot troski społecznej*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS.
- Arczewska, M. (2018). Czym jest dobro dziecka? Analiza sieci ekwiwalentów pojęcia dobra dziecka w perspektywie przedstawicieli wybranych środowisk zawodowych. W: M. Michalak (red.), *Prawa dziecka wczoraj, dziś i jutro – perspektywa korczakowska* (s. 241–271). Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka.

- Brzeziński, M., Najsztub, M. (2018). *Wpływ programu „Rodzina 500+” na dochody gospodarstw domowych, ubóstwo i nierówność*. Pobrane z: http://coin.wne.uw.edu.pl/mbrzezinski/research/rodzina500plusPolitykaSpoleczna_nowa_wersja.pdf.
- Gray, D. D. (2015). *Adopcja i przywiązanie. Praktyczny poradnik dla rodziców*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- GUS. (2018a). *Świadczenia na rzecz rodziny w 2017 roku*. Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/rodzina/swiadczenia-na-rzecz-rodziny-w-2017-roku,4,1.html>.
- GUS. (2018b). *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r.* Pobrane z: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoieczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2017-r-,14,5.html>.
- Izdębska, A., Lewandowska, K. (2012). Czynniki ryzyka krzywdzenia dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 11(2), 116–132.
- Kłosiński, M. (1994). Obraz bezrobocia i bezrobotnych w polskiej. *Kultura i Społeczeństwo*, 2/1994.
- Ruszkowska, M. (2013) *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Saarni, C. (2005). Społeczny kontekst rozwoju emocjonalnego. W: M. Lewis, J. M. Haviland-Jones (red.), *Psychologia emocji* (s. 327–414). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Zagała, D. (2013). *Funkcjonowanie psycho-emocjonalne dziecka w rodzinie alkoholowej i jego konsekwencje w życiu dorosłym*. Pobrane z: <http://www.wieciem.us.edu.pl/funkcjonowanie-psychoemocjonalne-dziecka-w-rodzinie-alkoholowej-i-jego-konsekwencje-w-zyciu-doroslym>.

NEGLIGENCE AS A FORM OF HARMING CHILDREN AND YOUTH

The aim of the article is to demonstrate that meeting the needs of children is an important element that influences their welfare and ensures secure development. This is why the author refers to the results of her own studies focusing on the semantic field analysis of the concept of child welfare. In them, she revealed the pools of knowledge attributed to individual professional roles and explored the meanings internalised in them (both connotational – usually obvious, and denotational – often not obvious or even unconscious). The studies were carried out with the participation of the representatives of selected professions working for the benefit of children and with them, such as family judges, court-appointed guardians, social workers, assistants and NGO representatives. At the same time, the author argues in the article that unsatisfied

material needs due to poverty do not lead to the placement of children outside their families. In the author's opinion, neglecting a variety of children's needs is a consequence of the compilation of many interrelated problems arising within the family, including addiction, violence or helplessness in terms of care. The author also notes that although legal regulations granting financial support to families are desirable, they will not solve the problems caused by the negligence of psychological and emotional needs of minor children.

KEYWORDS:

MEETING NEEDS, CHILD WELFARE, POVERTY

Cytowanie:

Arczewska, J. (2019). Zaniedbanie jako forma krzywdzenia dzieci i młodzieży. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 18(1), 09–21.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.